

NOTACJA NEUMATYCZNA ADIASTEMATYCZNA

Jubilare deo universa terra iubilare

te deo universa terra

psalmum dicite nomini eius

venite et audite et narrabo vobis omnes

quantas fecit dominus et miras

meas alleluia.

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

- najwcześniejsze zapisy datowane są na **IX wiek**
- według źródeł pośrednich księgi liturgiczne z jakąś formą zapisu melodii istniały **najpóźniej w VIII wieku**
- nie wiadomo jaką formę zapisu posiadały te niezachowane, ale wzmiankowane źródła
- notacja neumatyczna a **renesans karoliński**
- na ogół zapis melodii (frazowania) wprowadzano **rzadko**, głównie dla pojedynczych śpiewów
- najwcześniejsze źródła zawierające zapisy melodii rocznego cyklu śpiewów:
 - Chartes
 - Laon
 - St. Gallen

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

- pochodzenie wczesnej notacji chorałowej pozostaje **niejasne**
- główne hipotezy:

starogreckie znaki prozodyczne

starogreckie znaki interpunkcyjne

system bizantyjskich znaków ekfonetycznych

system neumatyczny bizantyjski

teoria cheironomiczna

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

starogreckie znaki prozodyczne

GREKA	AKCENT	ŁACINA
<i>tonoi</i>		<i>toni</i>
prosodeia okseia	◡	accentus acutus
prosodeia bareia	◣	accentus gravis
prosodeia perispōménē (oxybareia)	◌	accentus circumflexus (później ~)
<i>chronoi</i>		<i>tempora</i>
prosodeia makra	┐	accentus longus
prosodeia bracheia	└	accentus brevis
<i>pneumata</i>		<i>spiritus</i>
prosodeia daseia	◌	accentus asper (później ◡ ◣)
prosodeia psilē	—	accentus lenis (później ◡ ◣)
<i>pathe</i>		<i>variationes</i>
apostrophos	◡ ◣	apostrophus
hyphen	\	conjunctio
diastolē (hypodiastolē)	/	separatio

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

starogreckie znaki prozodyczne

wątpliwości:

- znaki te były znane średniowiecznym gramatykom, ale:
- znaków tych nie stosowano w rękopisach literackich średniowiecza
- nie jest jasne na ile ich zastosowanie miało sens w odniesieniu do łaciny
- brak dowodów na kontynuację ich praktycznego zastosowania

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

starogreckie znaki interpunkcyjne

comma (krótka pauza)

colon (średnia pauza)

periodus (koniec zdania)

zwykły
karoliński

późniejszy
karoliński („izydoriański”)

krótka pauza

długa pauza

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

starogreckie znaki interpunkcyjne

wątpliwości:

- notacja adiastematyczna nie określała wysokości dźwięku, musiała mieć inne źródło niż znaki prozodyczne
- być może to właśnie znaki interpunkcyjne lepiej odpowiadały frazowej naturze zapisu neumatycznego
- brak jasnych dowodów na pochodzenie notacji ze znaków interpunkcyjnych

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

bizantyjskie znaki ekfonetyczne

oxeia (diplai)	/ //	głos wznosi się do wyższego dźwięku i pozostaje na nim aż do następnej okseia
kremastē	✓	wzniesienie głosu z lekkim przyciskiem
bareia (diplai)	\ //	opadnięcie głosu z lekkim przyciskiem
apostrophos	,	niższy dźwięk bez przycisku
apesō exō	, ✓	wyżej ... niżej
kentēmata	∴	podniesienie głosu
synemba	∪	gładkie połączenie dwóch słów
hypokrisis ∷	oddzielenie, krótsze lub dłuższe
teleia +	pauza
syrmatikē	~	falisty ruch
paraklitikē	∩	w charakterze błagalnym
kathistē	∞	zwykły ton rozpoczęcia

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

bizantyjska notacja neumatyczna

AKCENTY PROZODYCZNE		ZNAKI EKFONETYCZNE		NEUMY PELEOBIZANTYJSKIE	
oxeia	/	oxeia	/	oxeia	/
		kremaste	✓	petaste	✓
		kentemata	∴	kentemata*	∴
bareia	\	bareia	\	bareia	\
		apostrophos	ʹ	apostrophos	ʹ
oxybareia	^ ^	apeso exo	⋮ ✓	apeso exo*	⋮ ✓
makra	—	kathiste	˘	syrma*	˘
bracheia	˘	syrmatike	˘	paraklitike*	˘ / ˘
		paraklitike	✓		
daseia	⋮ ⋮				
psile	⋮ ⋮				
apostrophos	ʹ	hypokrisis	⋮ ⋮	katabasma*	⋮ }
		teleia	+	stavros*	+
hyfen	˘	synemba	˘	klasma*	˘
diastole	˘				

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

systemy bizantyjskie

wątpliwości:

- źródło to jest pozornie „oczywiste”, ale:
- rola znaków ekfonetycznych w zachodnich księgach jest niejasna i raczej niewielka
- brak przekonujących dowodów o pochodzeniu notacji ze znaków ekfonetycznych
- jest mało prawdopodobne, aby zachodni system neumatyczny pochodził od neum bizantyjskich
- bizantyjska notacja neumatyczna prawdopodobnie wcale nie była dużo starsza od zachodniej

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

GENEZA

teoria cheironomiczna

- neumy jako odzwierciedlenie gestów kantora dyrygującego chórem
- neumy jako środek utrwalenia realnie wykonanych gestów kantora
- teoria ta nie jest nieprawdopodobna, ale trudna do wykazania
- brak jest silnych dowodów
- nawet literackie opisy dyrygowania chórem są bardzo rzadkie
- niewiele źródeł potwierdzających szczególną rolę kierującego chórem

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

FUNKCJE

- **repertuar znano na pamięć!**
- notacja nie musiała precyzyjnie wskazywać wysokości dźwięku
- śpiewano zwykle z pamięci, nawet jeżeli do dyspozycji był zapis
- notacja adiastematyczna:
 - określała ogólny przebieg wykonania, w szczególności **frazowanie**
 - miała charakter **przypominający**, pomocniczy
 - być może pełniła głównie funkcje **dydaktyczne**
 - była narzędziem **kodyfikacji** repertuaru
- **przypuszczalnie była wystarczająca do śpiewu przy znajomości stereotypowych zwrotów, formuł i tonów**
- kwestia egzemplarza wzorcowego i notacji *ad hoc*

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

ZNAKI

neuma

z gr. gest, znak

pneuma

z gr. oddech

- terminem *neuma* określano najczęściej nie znak, a **frazę melodyczną** lub sekwencję, formułę
- na oznaczenie znaku notacji muzycznej częściej używano określenia *nota*
- w literaturze przyjęło się jednak nazywanie znaków notacji chorałowej terminem *neuma*

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

ZNAKI

- notacja adiastematyczna miała **wiele odmian** i naleciałości regionalnych
- na ogół w każdym większym źródle możemy wyróżnić pewne **indywidualne warianty zapisu**
- mimo licznych podobieństw między znakami **nie był to system w pełni uniwersalny**
- wyróżnia się dwie duże grupy znaków z szeregiem dalszych wariantów:

znaki francusko-niemieckie

znaki włoskie

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

ZNAKI

znaki francusko-niemieckie

	MONT-RENARD	LEIPZIG REP. I. 93	LONDON 19768		DÜSSELDORF D.1	LAON 239	CHARTRES 47	PARIS 1084
1. virga	•	/	/	1. virga	•	[✓]	/	[✓]
2. punctum	•	-	-	2. punctum	•	•	-	-
3. clivis	••	∩	∩	3. clivis	••	∩	∩	:
4. pes	••	∩ !	∩	4. pes	••	∩	∩	∩
5. porrectus	••	∩	∩	5. porrectus	••	∩	∩	:∩
6. torculus	••	∩	∩	6. torculus	••	∩	∩	∩
7. climacus	••	∩	∩	7. climacus	••	∩	∩	∩
8. scandicus	••	∩	∩	8. scandicus	••	∩	∩	∩
9. quilisma	••	∩	∩	9. quilisma	••	∩	∩	∩
10. oriscus	••	∩	∩	10. oriscus	••	∩	∩	∩
11. likwescencje	••	∩	∩	11. likwescencje	••	∩	∩	∩

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

ZNAKI

pokrewne znaków francusko-niemieckich

		LEÓN 8	TOLEDO 35. 7	ANGELICA 123	GIRONA 20
1. virga	•	1/	—	1/	—
2. punctum	•	—	—	—	—
3. clivis	••	∩	—	∩	∩
4. pes	••	∩	—	∩	∩
5. porrectus	••	∩	—	∩	∩
6. torculus	•••	∩	—	∩	∩
7. climacus	•••	∩	—	∩	∩
8. scandicus	•••	∩	—	∩	∩
9. quilisma	••	∩	—	∩	∩
10. oriscus	•	∩	—	∩	∩
11. likwescencje	•••	∩	—	∩	∩

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

ZNAKI

znaki włoskie

		CAS. 1741	S.AMB. M.29	PADOVA A.47	PISTOIA C.121	VAT. LAT. 5319	VAT. LAT. 10673
1. virga	•	1		1	1	1	1
2. punctum	•	--
3. clivis	↗	1	1	1 1	1 1	1 1	1 1
4. pes	♩	!	!	!	!	!	!
5. porrectus	♩	✓	✓	✓	✓	✓	✓
6. torculus	♩	1	1	1	1	1	1
7. climacus	♩	!	! [1.]	!	!	!	!
8. scandicus	♩	!	!	!	!	!	!
9. quilisma	♩						!
10. oriscus	•	•					
11. likwescencje	♩	!	!	!	!	!	!

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

ZNAKI

- poszczególne znaki miały swoje **nazwy**
- źródło nazw nie zawsze jest czytelne
- pochodzenie jest na ogół greckie, łacińskie lub są to neologizmy, najczęściej pseudogreckie
- większość nazwy wykazuje związek z **gestem, kierunkiem ruchu**
- nie wiadomo na ile to nazewnictwo było powszechne w średniowieczu
- już w epoce powstawały **zestawienia tabelaryczne znaków**:

nomina notarum / nomina neumarum

FIG. 1

	SANGALLIAN	FRENCH	AQUITANIAN	BENEVENTAN	NORMAN	MESSINE	GOTHIC	SQUARE	
SINGLE NOTES									
VIRGA	/		˘		˘	✓	↑	˘	♩
PUNCTUM	˘	.	.	♩
TWO-NOTE NEUMES									
PODATUS	✓	˘	˘	˘	˘	˘	↑	˘	♩
CLIVIS	˘	↑	:	↑	˘	˘	↑	˘	♩
THREE-NOTE NEUMES									
SCANDICUS	˘	:	˘	˘	˘	˘	↑	˘	♩
CLIMACUS	˘	˘	:	˘	˘	˘	↑	˘	♩
TORCULUS	˘	˘	˘	˘	˘	˘	↑	˘	♩
PORRECTUS	˘	˘	:	˘	˘	˘	↑	˘	♩
COMPOUND NEUMES									
PODATUS	✓	˘	˘		˘		˘	˘	♩
SUBBIPUNCTIS	˘	˘	˘		˘		˘	˘	♩
TORCULUS	˘	˘	˘	˘	˘			˘	♩
RESUPINUS	˘	˘	˘	˘	˘			˘	♩
PORRECTUS	˘	˘	:	˘	˘	˘		˘	♩
FLEXUS	˘	˘		˘		˘		˘	♩
LIQUESCENT NEUMES									
EPIPHONUS	˘	˘	˘	˘	˘	˘		˘	♩
CEPHALICUS	˘	˘	˘	˘	˘	˘		˘	♩
STROPHIC NEUMES									
DISTROPHA & TRISTROPHA	˘ ˘ ˘	˘ ˘ ˘	˘ ˘ ˘	˘ ˘ ˘	˘ ˘ ˘	˘ ˘ ˘	˘ ˘ ˘	˘ ˘ ˘	♩
ORISCUS	˘	˘	˘	˘	˘	˘		˘	♩
PRESSUS	˘	˘	˘	˘	˘	˘		˘	♩
SPECIAL NEUMES									
SALICUS	˘	˘						˘	♩
QUILISMA	˘	˘				˘		˘	♩

ZNAK

ŹRÓDŁOSŁÓW

ZNACZENIE MELODYCZNE

virga

łac. kij, laska, belka

pojedynczy dźwięk

punctum

łac. punkt, kropka

pojedynczy dźwięk

*podatus*gr. *podus*: stopa

ruch wznoszący (2 dźwięki)

*clivis*łac. *clivus*: zbocze

ruch opadający (2 dźwięki)

*scandicus*łac. *scandere*: wspinać się

ruch wznoszący (3 dźwięki)

*climacus*gr. *klimax*: drabina

ruch opadający (3 dźwięki)

torculus

łac. śruba tłocząca wino/olej

r. wznosząco-opadający (3 dźwięki)

porrectus

łac. rozciągnięty

r. opadająco-wznoszący (3 dźwięki)

*epiphonus*gr. *epi* + *phone*: dźwięk dodany

[?] dźwięk górny przechodni

*cephalicus*gr. *kephalis*: główka

[?] dźwięk dolny przechodni

oriscus[??] gr. *horos*: granica, koniec

[??]

*pressus*łac. *pressus*: oparty, nacisk

[??]

salicus

[??]

[??]

*quilisma*gr. *kylisma*: toczenie się

[??]

NOTACJA ADIASTEMATYCZNA

ZNAKI

- do dziś nie udało się jednoznacznie określić znaczenia niektórych znaków
- być może niektóre znaki miały znaczenie rytmiczne lub artykulacyjne

likwescencje

prawdopodobnie dźwięk przechodni, nieakcentowany
być może związek z podwójną spółgłoską, dyftongiem lub wokalizowaniem spółgłoski

quilisma

niemal zawsze jako dźwięk środkowy wewnątrz wznoszącej tercji
być może oznaczenie półtonu, układu rytmicznego lub rodzaj ozdobnika (drzenie?)

oriscus

zwykle jako znak środkowy oznaczający powtórzenie dźwięku o tej samej wysokości
być może oznaczenie artykulacyjne, akcentowe lub alteracja dźwięku (mikrotony?)

salicus

trzydźwiękowy znak z oriscusem o niejasnym znaczeniu, być może jakiś układ rytmiczny